

Gemeente Amsterdam

Bureau Monumenten & Archeologie

Cultuurhistorische verkenning en advies

Stadion- en Beethovenbuurt

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Beleidskader	4
3.	Plan Zuid als stedelijk bouwwerk	5
4.	Ruimtelijke en architectonische kenmerken van de Stadion- en Beethovenbuurt	6
4.1.	Rooilijnen	6
4.2.	Bouwhoogte	6
4.3.	Kapvormen	10
4.4.	Openbaar groen en openbare ruimte	14
4.5.	Voortuinen en binnentuinen voor woningen en winkels	17
	Colofon	20

1 Inleiding

Stadsdeel Zuid heeft in het kader van de herziening van het bestemmingsplan Stadion- en Beethovenbuurt BMA gevraagd om te adviseren over de cultuurhistorische waarden die voor de opstelling van het bestemmingsplan van belang zijn. De herziening gebeurt op een moment dat binnenkort, namelijk per 1 januari 2012, de nieuwe regelingen in het kader van de Modernisering Monumentenzorg van kracht worden. Hierin is een grotere plaats voor cultuurhistorie ingeruimd. Tegelijk onderzoekt BMA samen met het stadsdeel in hoeverre de aanwijzing van Plan Zuid waaronder ook deze buurt valt, tot rijksbeschermd stadsgezicht voordelen heeft voor het behoud van de leefbaarheid en de identiteit van deze buurt.

De internationaal geroemde kwaliteiten van Plan Zuid zijn te vinden in het totaalontwerp van stedenbouw, architectuur, groen en openbare ruimte. Zij beheersen de vormgeving op ieder schaalniveau en zetten aan tot een uiterst zorgvuldige omgang. Levendige winkelstraten als de Beethovenstraat worden afgewisseld met intieme woonbuurtjes rond het Bachplein en het Raphaëlplein en een monumentaal plein als het Minervaplein. De Stadion- en Beethovenbuurt heeft laten zien een groot aanpassingsvermogen te bezitten als het gaat om het inspelen op de doorlopende veranderingen in het gebruik ervan. Het bestemmingsplan moet er vooral op gericht zijn om de grote aantrekkingskracht van het gebied als een met veel allure vormgegeven woonoord vast te houden.

In de concept *toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht Plan Zuid* wordt uitvoerig ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van deze wijk. Dit advies spitst zich toe op de ruimtelijke aspecten die vanuit cultuurhistorisch oogpunt gezien een verankering moeten krijgen in het bestemmingsplan. Het stadsdeel heeft gevraagd in dit advies aan de volgende thema's extra aandacht te besteden:

- de mogelijkheid tot uitbreiding van winkels in binnentuinen bij monumenten
- op welke manier moet de cultuurhistorische waarde van de openbare ruimte in het bestemmingsplan verankerd worden?
- welke regeling van dakvormen heeft de voorkeur

2 Beleidskader

De Wet ruimtelijke ordening (Wro) uit 2008 voorziet in de verplichting voor overheden tot het opstellen van een structuurvisie voor hun gebied. Hierin kan onder andere worden opgenomen welke cultuurhistorische waarden binnen een gebied aanwezig zijn. De visie wordt door middel van het bestaande vergunningenstelsel en regelgeving op het gebied van ruimtelijke ordening in praktijk gebracht. Voor Amsterdam geldt, naast de Provinciale Structuurvisie Noord-Holland 2040, de Structuurvisie Amsterdam 2040 'Economisch Sterk en Duurzaam' (vastgesteld 17 februari 2011). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie is wat de bovengrondse waarden betreft gericht op gemeente-overschrijdende zaken, waardoor het geen inzicht biedt in de lokale waarden.

In artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) uit 2010, waarin de Wro nader is uitgewerkt, is opgenomen dat per 1 januari 2012 bij het maken van bestemmingsplannen rekening moet worden gehouden met de in een gebied aanwezige cultuurhistorische waarden. Bij nieuwe ontwikkelingen in een gebied dienen de gevolgen voor de cultuurhistorische waarden op voorhand in kaart te worden gebracht. Daarom is het sinds 1 januari 2012 verplicht om cultuurhistorische waarden te verankeren in het proces van ruimtelijke ordening en moet bij het opstellen of wijzigen van een bestemmingsplan daarmee rekening worden gehouden. Voor Amsterdam komt dit punt ook aan bod in de Beleidsnota 'Ruimte voor Geschiedenis' (vastgesteld 13.04.2005) en 'Spiegel van de Stad, visie op het erfgoed van Amsterdam' (nov. 2011).

3 Plan Zuid als stedelijk bouwwerk

De Stadion- en Beethovenbuurt kwam tot stand op basis van het Uitbreidingsplan Plan Zuid uit 1917. De wijk ontwikkelde zich tot een geliefd woonoord door de aanwezigheid van een grote diversiteit aan buurtjes met veel pleinen, plantsoenen en rijk beplante straten. De internationaal beroemde architect H.P. Berlage ontwierp Plan Zuid als een stedelijk bouwwerk. Er is een grote samenhang te vinden tussen het grootste schaalniveau van de stedenbouwkundige opzet en het kleinste schaalniveau van voortuinen, ingebouwde plantenbakken, voordeuren en deurklinken. Langs het Noordelijk Amstelkanaal en aan weerszijden van de Minervalaan zijn in het plan woningen voor de hogere burgerklassen gedacht, in het overige deel van de buurt werden woningen geprojecteerd voor de midden- en arbeidersklassen. Uiteindelijk kwam ook langs de Bernard Zweerskade en in het gebied ten oosten van de Minervalaan bebouwing voor de goeode burgerij. De Beethovenstraat, delen van de Stadionweg, de Parnassuweg, de Minervalaan en de Marathonweg Winkelstraten konden als winkelstraat gaan dienen.

De stedenbouwkundige opzet van Plan Zuid wordt gekenmerkt door een combinatie van monumentaal vormgegeven doorgangswegen en schilderachtige, bochtige buurtstraten. Pleinen zijn hierin tegelijk belangrijke knooppunten, monumentale stadsruimtes of het hart van intieme woonbuurten. Het Noorder- en Zuideramstelkanaal zijn belangrijke dragers van het plan, evenals de oostwest lopende Apollolaan die vormgegeven is als een zogenoemde 'Parkway', een autoweg waarbij de waarneming van het stadslandschap een belangrijke factor was in het ontwerp. De bebouwingstypologie is die van het gesloten bouwblok waarvan vorm en hoogte afhankelijk is van de ligging in het infrastructurele netwerk. Alleen langs de Apollolaan en tussen de Bernard Zweerskade en de Stadionweg komen vrijstaande villa's en twee onder één kap woningen voor. Openbare en semi-openbare gebouwen als een Academie van Beeldende Kunsten hadden als dominanten moeten fungeren op monumentale pleinen of scharnierpunten in de wijk moeten markeren. Geen van de beoogde complexen zijn echter gerealiseerd. Daarvoor in de plaats kwamen bouwwerken als het Hiltonhotel en de Sociale Verzekeringsbank.

Vanaf 1926 zag de *Commissie voor de bebouwing in Plan Zuid* erop toe dat in de uitwerking van het plan de beoogde samenhang tussen de architectuur van de bebouwing en de ligging daarvan binnen het plangebied gerealiseerd werd. Het gevolg daarvan was dat verscholen achter de hoge wanden van de verbindingssassen karaktervolle buurten zijn ontstaan, elk met een eigen identiteit. De homogeniteit van een is vaak te danken aan de opdrachtverlening, waarbij één architect verantwoordelijk werd gemaakt voor de stedenbouwkundige opzet en de vormgeving van een deel van het gebied. De Stadionbuurt ten noorden van de Stadionweg is daarvan een goed voorbeeld, evenals de bebouwing van Van Epen rond het Bertelmansplein. Aanpassingen van Plan Zuid die in de loop van de aanleg van de wijk nodig waren en door de dienst Publieke Werken ontworpen werden, kwamen in nauwe samenspraak met dezelfde commissie tot stand. In de Stadion – en Beethovenbuurt is de wijk rond de Van Tuyll van Serooskerkenweg daarvan het belangrijkste voorbeeld. Deze wijk verrees na afloop van de Olympische Spelen van 1928 en is als geheel georiënteerd op het Olympisch Stadion. Aan het eind van de jaren dertig ontwierp Cornelis van Eesteren die een functionalistische stedenbouw voorstond, het buurtje rond het Vossiusgymnasium op basis van Berlages bovengenoemde stedenbouwkundige principes.

4 Ruimtelijke en architectonische kenmerken van de Stadion- Beethovenbuurt

4.1. Rooilijnen

De toepassing van gesloten bouwblokken zorgt voor een scherpe scheiding tussen publiek- en openbaar terrein. De rooilijnen bepalen de contouren van de bebouwing en springen uit waar vernauwingen van straten of het geven van accenten in de bebouwing gewenst is. In sommige gevallen is met de aanleg van tuinen of in de muur opgenomen plantenbakken een overgangsgebied ontstaan tussen de bebouwing en de straat.

Botticellistraat, inspringing van de rooilijn schept een besloten straatruimte

toegang tot Raphaëlplein

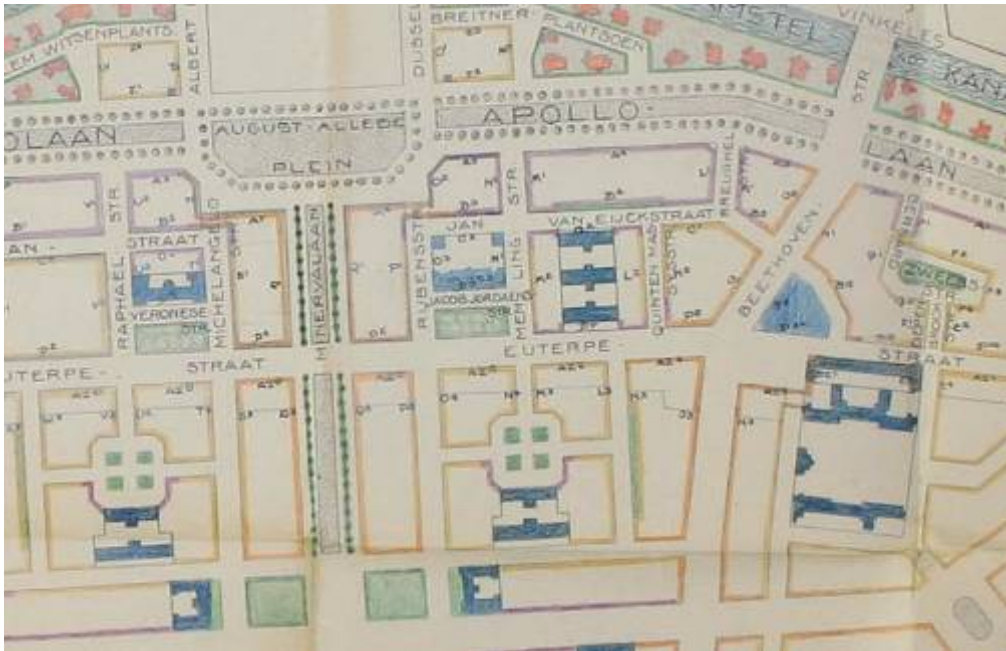
Aan de binnenzijde van de woningbouw blokken bepalen de achterrooilijnen de contouren van de binnenhoven die in de stedenbouwkundige opzet van Plan Zuid de contramal zijn van de openbare ruimte (zie Woongroen: binnenhoven).

Advies:

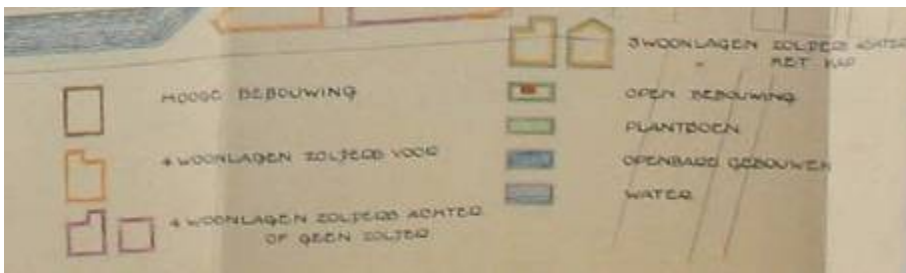
- Leg zoveel mogelijk de rooilijnen met de verspringingen vast, omdat zij in combinatie met de hoogte de afwisseling van ruimtes binnen de Stadion- en Beethovenbuurt bepalen.

4.2. Bouwhoogte

De straten zoals Berlage die aanvankelijk had ontworpen, werden niet als zodanig aangelegd. Het plan werd door ontwikkelingen zoals de komst van de Olympische Spelen in de loop der tijd aangepast. De aanleg van de wijk rond de Van Tuyll van Serooskerkenweg bijvoorbeeld, waardoor de loop van het Zuideramstelkanaal naar het zuiden werd verlegd, was in het plan niet voorzien. Wel werd overeenkomstig zijn opvattingen over het verschil tussen hoofdverkeerswegen en buurtstraten de verschillende bouwhoogtes vastgesteld. Langs de hoofdwegen kwam monumentale bebouwing van vier tot vijf lagen hoog, daarachter tellen de woonblokken twee tot drie lagen (inclusief kap).

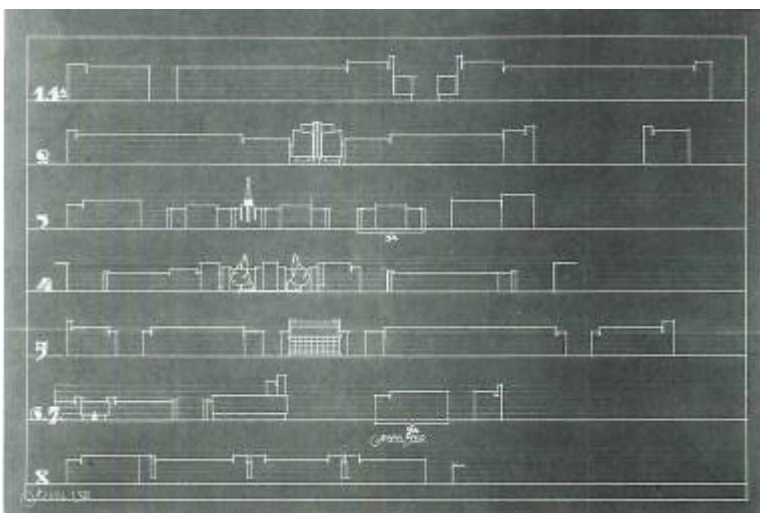

Plankaart waarop aan te houden bouwhoogtes staan aangegeven, uitsnede

Legenda

De kleuren duiden op de verschillende bouwhoogtes. De Commissie Zuid zag er, onder meer door het leveren van silhouettekeningen, op toe dat architecten binnen de aangegeven contouren bouwden.

Voorbeeld van een silhouetkening

Openbare gebouwen als kerken en scholen domineren een openbare ruimte, brengen daar een ruimtelijke geleiding in aan of vormen oriëntatiepunten binnen de wijk.

De school structureert de stedelijke ruimte op het Bachplein en de hoek Schubert/Chopinstraat

zichtlijn op de Willem de Zwijgerkerk

Architectuur en openbare ruimte zijn in nauwe samenhang met elkaar ontworpen. Langs de hoofdwegen tellen de woningbouwblokken overwegend 4 tot 6 bouwlagen, daarachter komt bebouwing van 2 tot 3 lagen, meestal afgesloten door een kap, soms door een plat dak. Het hoogteverschil wordt overbrugd door een getrapte opbouw van het bouwblok in de hoek. Het hoogteverschil tussen bebouwing langs hoofdwegen en lagere bebouwing daarachter brengt met zich mee dat binnen een bouwblok de hoogte van de vier zijden kunnen verschillen.

Woningbouwblok tussen Beethovenstraat en Holbeinstraat waarvan de zijden verschillende hoogtes hebben

Holbeinstraat

Moreelsestraat

Zicht vanuit de Cliostraat richting de Rubensstraat, waar de overgang tussen straatwand en kopbebouwing in het verlengde van de Cliostraat een hoogteaccent heeft gekregen.

Hoogteaccenten worden gebruikt ter markering van toegangen tot straten, als hoekpunten van een plein of als afsluiting van een zichtlijn. Een wijziging in de hoogte van bebouwing in de Stadion- en Beethovenbuurt wijzigt ook de samenhang in het stedenbouwkundig bouwwerk.

Advies:

- *De hoogte van de bebouwing ondersteunt de monumentaliteit van de doorgangswegen en de identiteit van de buurten daarachter. De overgangen daartussen worden door oplopende bouwhoogtes bepaald. Respecteer in de regeling van de bouwhoogtes de compositie van de wijk als geheel en van de buurten afzonderlijk door verspringingen in de bouwhoogtes te behouden.*
- *Hoge gebouwen en torens vormen herkenningspunten in de buurt. Zorg ervoor dat de zichtlijnen op deze accenten vanuit het verkeersareaal (openbaar toegankelijk gebied) onbebouwd blijven.*

4.3. Kapvormen

De kapvormen, aan de voorzijden overwegend hellend en uitgevoerd als een gesloten dakvlak, spelen mee in de ritmering van de straatwanden. Zij spelen ook een rol in het verlenen van accenten in de bebouwing. Platte daken komen voor in bebouwing van architecten met sympathieën voor het Nieuwe Bouwen zoals J.F Staal. Dakkapellen vormen in de meeste gevallen een integraal onderdeel van het ontwerp. Toevoegingen van dakkapellen zullen in overeenstemming met de bestaande vorm en ritmering van het dak en de straatwanden moeten gebeuren.

Beethovenstraat

Monumentale bebouwing aan hoofdverkeerswegen en belangrijke pleinen zijn afgedekt met grote, gesloten kappen. Toevoeging van dakkapellen moet in deze gevallen zoveel mogelijk worden voorkomen.

Minervaplein en Minervalaan

In het vigerende bestemmingsplan worden 15 dakvormen onderscheiden. Met ingang van 1 januari 2012 is in het kader van de Modernisering Monumentenzorg (MoMo) het vastleggen van cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplan verplicht. Daarnaast treedt per 1 januari 2012 met het Besluit Omgevings Recht (BOR) een verruiming van de regeling van het vergunningsvrije bouwen binnen het beschermd stadsgezicht in werking. Naar aanleiding van de verruiming van de regelingen voor het vergunningvrije bouwen, die per 1 januari 2012 ook in beschermde stadsgezichten zullen gelden, meent stadsdeel Zuid dat het vasthouden aan de categorisering van deze daktypen niet meer zinvol is. Ontwikkelingen in het kader

van de Wabo en de Modernisering Monumentenzorg (MoMo) zijn aanleiding om voor een andere benadering van de regeling voor kapvormen te kiezen. Het uitgangspunt van Stadsdeel Zuid is om de bestaande situatie vast te leggen. Het stadsdeel Zuid stelt voor om van een voorzijde (zichtbaar vanaf openbaar toegankelijk gebied) - achterzijde (niet zichtbaar vanaf openbaar toegankelijk gebied) benadering uit te gaan. Voor alle wijzigingen aan de voorzijde van het dak (tussen dakrand voorzijde en nok) is in het geval van aanwijzing tot beschermd stadsgezicht een vergunning nodig. Het voorstel is om evenals bij de nok- en goothoogte, de bestaande situatie aan de voorzijde van het dak (tussen dakrand en nok) in het bestemmingsplan vast te leggen. Bij het aanbrengen van dakkapellen moet ten alle tijden rekening worden gehouden met de architectuureenheden zoals deze op de waarderingskaarten staan aangegeven.

Voor wijzigingen aan de achterzijde van de kap (alles achter de nok, tussen nok en dakrand achterzijde) zijn de waarderingskaarten *Gordel '20-'40* zoals deze voor dit gebied door stadsdeel Zuid zijn vastgesteld, richtinggevend. Op de waarderingskaarten is aan iedere architectuureenheid – een pand, een serie panden of een geheel bouwblok – een waardering van de architectonische kwaliteit weergegeven, aangeduid met een orde, oplopend van basisorde naar orde 1. Deze zijn als volgt omschreven

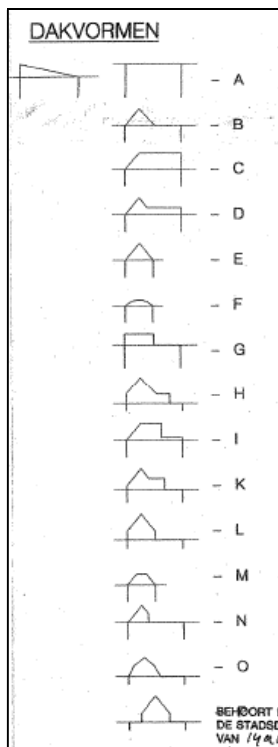
- Orde 1: Geregistreerde en beoogde Rijks en Gemeentelijke monumenten
- Orde 2: Monumentwaardige bouwwerken met een nadrukkelijke architectonische verbijzondering en bouwwerken met een bijzondere cultuurhistorische betekenis.
- Orde 3: Karakteristieke bouwwerken met architectonische en/of stedenbouwkundige meerwaarde.
- Basisorde: Voor de periode kenmerkende bouwwerken met basiskwaliteit aangeduid of bouwwerken die door ingrijpende wijzigingen hun architectonische meerwaarde hebben verloren.

De orde 1-panden zijn rijks- of gemeentelijk monument of worden binnenkort gemeentelijk monument. Voor alle wijzigingen geldt dat in het kader van de monumentenwet een monumentenvergunning als onderdeel van de omgevingsvergunning nodig is. Hoewel de daadwerkelijk aanwijzing van de potentiële monumenten enige tijd in beslag kan nemen, is BMA in dit advies wel van een monumentale status uitgegaan. In bijlage 1 is een lijst opgenomen van rijks-, gemeentelijke en potentiële gemeentelijke monumenten.

BMA adviseert om de hoogte van de waardering mee te laten wegen in de regeling van de kapvorm aan de achterzijde. Wijzigingen die aan de achterzijde van de kappen plaats vinden zijn:

- dakluik
- daktoegang
- dakopbouw
- dakuitbouw
- toevoegen extra daklaag

Voor enkele dakvormen geldt dat wijzigingen in de kap aan de achterzijde bestaande architectonische kwaliteiten aantast. Het gaat om de platte daken, het verhoogde platte dak, het bolvormige dak, het schilddak en het zadeldak (de in het vigerende bestemmingsplan genoemde typen A,C, E, F en M).

Categorisering van dakvormen in het vigerende bestemmingsplan

Bij platte daken en verhoogde platte daken zijn alleen bij orde 3- en basis orde-panden het aanbrengen van dakluiken als toegang tot een dakterras mogelijk. Zie hiervoor objectcriteria in de welstandnota. Voor orde 2-panden geldt dat ten behoeve van de toegang tot een dakterras slechts één dakluik is toegestaan. Dakopbouwen en dakuitbouwen zijn, in lijn van de restauratieve aanpak voor de kap, vanuit welstandstoezicht niet toegestaan.

Bij schilddaken en zadeldaken zijn dakkapellen vergunningvrij mogelijk. Dat geldt ook wanneer de Stadion- en Beethovenbuurt onderdeel gaat uitmaken van een beschermd stadsgezicht.

Voor de overige dakvormen zijn aan de achterzijde wijzigingen mogelijk. Grofweg zijn er drie opties van wijzigingen mogelijk:

- a. Geen wijziging mogelijk
- b. Alleen een toegang tot een dakterras en dus ook de aanleg van een dakterras mogelijk
- c. Toevoeging van een extra bouwlaag aan de achterzijde van de dakkap mogelijk.

Welke optie voor de overige dakvormen van toepassing is, is afhankelijk van de ordewaardering die aan een pand, een serie panden of een woonblok is toegekend.

Bij orde 1 objecten In de Stadion- en Beethovenbuurt zijn alle orde 1-objecten rijks- of gemeentelijk monument of zullen op vrij korte termijn gemeentelijk monument worden. Voor wijzigingen is een monumentenvergunning als onderdeel van de omgevingsvergunning nodig

Bij orde 2 objecten:

Optie b en c. niet toegestaan, tenzij met positief advies van BMA en Commissie van Welstand en Monumenten.

Bij orde 3 en basisorde objecten:

Optie b: Bij toegangen tot dakterrassen waarbij de dakopbouw in de voet van de schijnkap staat, moet 2/3 van de kap van elk pand intact blijven. Komt de toegang in een recht op staande wand, dan kan de hele breedte van het pand voor de opening worden gebruikt. In dit geval is eigenlijk sprake van een extra bouwlaag. Wijziging van de gevelopening aan de achterzijde is overigens vergunningvrij.

Optie c: De toevoeging van een extra bouwlaag is mogelijk, mits de zichtlijn tussen dakrand van de achterzijde en de dakrand van de toegevoegde bouwlaag een hoek van 45° maakt en tussen de nok van de kap en het dak van de bouwlaag 30 cm wordt vrijgelaten.

Voor de regeling van wijzigingen aan het achtervlak van kapvormen adviseert BMA de welstandnota van stadsdeel Zuid als uitgangspunt te nemen, zie met name hoofdstuk 8.15: *Objectcriteria voor dakopbouwen, dakterrassen en dakhekwerken.*

Advies:

- Gebruik de ordewaardering zoals aangegeven op de waarderingskaart Gordel '20-'40 voor wat aan de achterzijde van de dakkappen aan daktoegangen, dakuitbouwen en toevoeging van bouwlagen mogelijk is. Leg aan de voorzijde van het dak de huidige situatie vast en houdt daarbij rekening met de architectuureenheden zoals deze op de ordekaarten zijn aangegeven.

4.4. Openbaar groen en openbare ruimte

Plan Zuid is het eerste grote uitbreidingsplan waarin de beplanting van straten, lanen en oevers een integraal onderdeel zijn van een stedenbouwkundig ontwerp. Berlage deed voorstellen voor de profilering van wegen en straten, maar die zijn niet altijd volgens dat ontwerp uitgevoerd. Hij was wel enige tijd adviseur bij de inrichting van de straten. Hoewel in de oorlog veel bomen gekapt werden en na de oorlog nieuwe bomen met een grotere onderlinge afstand werden teruggeplaatst, veranderde niets aan de stedenbouwkundige betekenis van de beplanting voor de geleiding van de ruimte.

Presentatietekening uitbreidingsplan van 1915 (vastgesteld in 1917)

Uitsnede met legenda

De profilering met de beplanting ondersteunt de hiërarchie in de stedenbouwkundige opzet. De Apollolaan en de Minervalaan zijn ontworpen als 'parkways' met een middenberm en vier rijen bomen. Belangrijke buurtstraten als de Gerrit van der Veenstraat zijn beplant met hoog opgaande bomen, de kleinere woonstraten met bomen uit de categorie 2. De breedte van de straten, de hoogte van bebouwing en de indeling van de straten zijn nauw op elkaar afgestemd.

Pleinen en plantsoenen vormen een belangrijk onderdeel van de stedenbouwkundige opzet. De grotere pleinen hebben een plantsoen zoals het Bachplein, Raphaëlplein, enz. Soms blijft

het groen beperkt tot twee dwars op elkaar aangelegde middenbermen zoals bij de Holbein- en Moreelsestraat. De daarin aanwezige monumentale bomen geven aan deze inrichting toch een samenbindende werking.

Bachplein

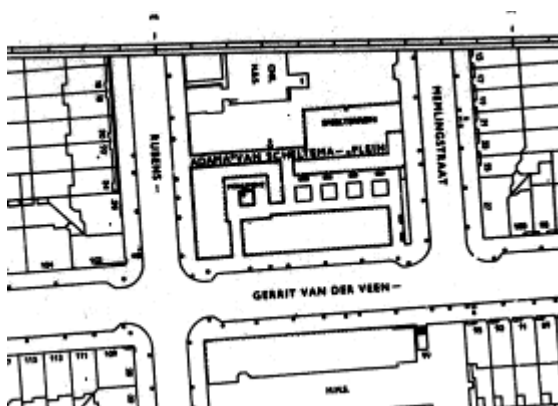
Moreelsestraat

Raphaëlstraat

Het stadsdeel Zuid heeft in verschillende vastgestelde nota's beleid ontwikkeld voor het behoud en beheer van de groenstructuur in de Stadion- en Beethovenbuurt. Voor de *Visie Groen en Blauw in Oud Zuid* is de cultuurhistorische betekenis van groen en water een belangrijk uitgangspunt. De boombeplanting heeft in de nota *Hoofdbomenstructuurplan* (mei 2009) een kader gekregen voor het behoud van de waarde van het groen voor de inrichting van de straat. De nota *Buiten Gewoon Goed* is met de getrapte indeling van visie, beeldragers, beeldaccenten, Inrichtingsprincipes, Handboek standaarddetail en standaardmaterialen een goed kwaliteitskader voor het beheer en de verbetering van de kwaliteit van de openbare ruimte. Een cultuurhistorische waardebepaling die vooral voor de analyse van de beeldragers en beeldaccenten behulpzaam zou kunnen zijn ontbreekt echter.

Bij de inrichting van de openbare ruimte staan veiligheid, het gebruik en de beleving van de bijzondere kwaliteiten van pleinen en straten op gespannen voet. Blauwe hekken die op tramhalteplaatsen zijn neergezet, delen de straatruimte op. De wens tot afbakening van zit- en speelruimtes markeren op grove wijze verschillende vormen van gebruik binnen een pleinruimte af, op een manier die ten kostte gaat van de verblijfskwaliteit en de ervaring van de pleinen en plantsoenen als geheel. Een voorbeeld daarvan is het Adama van Scheltemaplein, een ontwerp uit de jaren vijftig dat met zijn open ruimtewerking de school, de bebouwing en de buurt met elkaar verbond. Hiervoor in de plaats is recent een gefragmenteerde stedelijke ruimte ontworpen.

Adama van Scheltemaplein, situatie 1965

Adama van Scheltemaplein, 2011

Ook is bij het ontwerp van omheiningen weinig rekening gehouden met de samenhang in de ruimtelijke werking en betekenis van een plein, zoals uit de inrichting van het Bertelmanplein blijkt.

Bertelmanplein, 2011

Bertelmanplein, jaren vijftig

Verrommeling van openbare ruimte als gevolg van aanleg vrijliggende fietspaden

De bescherming van de cultuurhistorische waarde van de openbare ruimte in Oud Zuid valt in het bestemmingsplan goed te regelen door middel van het vastleggen van de profielen van straten en lanen. De samenhang tussen profiel, bebouwing en inrichting van de openbare ruimte behoort tot de belangrijkste cultuurhistorische waarden van de Beethoven- en Stadionbuurt. BMA adviseert daarom een beschrijving van de cultuurhistorische waarden van de openbare ruimte in de Stadion- en Beethovenbuurt en op termijn ook van de Rivierenbuurt en Buitenveldert op te nemen in de Nota *Buiten Gewoon Goed* en aan de herinrichting van belangrijke locaties (beeld dragers en beeldaccenten) een cultuurhistorische waardestelling vooraf te laten gaan.

Advies:

- *Neem de belangrijkste straatprofielen op in het bestemmingsplan, zodat bij profielwijzigingen (bijvoorbeeld door aanleg van vrije fietspaden of het verkeersveiliger maken van speelplaatsen) kan worden nagegaan of de cultuurhistorische waarde van de openbare ruimte niet worden aangetast, eventueel door middel van een flexibiliteitsbepaling.*
- *Neem in de toelichting van het bestemmingsplan een karakterisering van de openbare ruimte op en ontwikkel een planvormingsproces voor de herinrichting van belangrijke pleinen en plantsoenen, waarin cultuurhistorische waardestelling een belangrijk uitgangspunt is.*

4.5. Voortuinen en binnentuinen voor woningen en winkels

De overgang private en openbare ruimte

Vrijstaande woningen en twee onder een kap woningen hebben veelal voor- en achtertuinen. In de buurten achter de hoofdverbindingswegen zijn vaak woningen met voortuinen te vinden, die het buurkarakter ondersteunen. De voortuinen vormen een overgangszone tussen openbare ruimte en private ruimte. De opgave hier is om een evenwicht te vinden tussen privacy aan de ene kant en de samenhang van het stadsbeeld aan de andere, onder meer tot uitdrukking komend in eenheid in vormgeving van erfafscheidingen en gedeeltelijke zichtbaarheid van de gevels van de woningen. In andere straten dienen in de voorgevel opgenomen plantenbakken als geveltuinten en zijn een onlosmakelijk onderdeel van de architectuur.

Voortuinen in de Berthelmastraat

Ingebouwde geveltuinten aan de Jan van Eyckstraat

Woningen en winkels aan een binnentuin

Berlage ging bij de invulling van Plan Zuid uit van gesloten bouwblokken, met als het even kon ruime binnentuinen naar het voorbeeld van de binnentuinen van de grachtengordel. Deze binnentuinen fungeren als een belangrijke groenvoorziening van de woningen die eraan liggen of die erop uitkijken. De vertrekken die gelegen zijn aan de binnentuinen vormen een belangrijk onderdeel van de beleving en het gebruik van de woningen. In een deel van de bebouwing van de Stadion- en Beethovenbuurt zijn in de zijde van het bouwblok dat aan een winkelstraat ligt, winkels en horecagelegenheden ondergebracht. Optimaal gebruik van het perceel voor winkelnering kan hier in conflict komen met het woongenot van de bewoners die boven de winkels wonen en in de overige drie zijden van het bouwblok. De uitbreiding van winkelruimtes aan de achterzijde heeft consequenties voor de openheid van deze binnentuinen en het zicht van de woningen op deze binnentuinen en dus voor de stedenbouwkundige waarde van de buurt.

De winkels en horeca bevinden zich langs de hoofdverkeerswegen zoals de Stadionweg, de Beethovenstraat, de Marathonweg, de Amstelveenseweg, de Stadionweg, de Parnassusweg en de Stadionkade. De kop van de Parnassusweg en delen van de Marathonweg en de Beethovenbuurt werden al vroeg in gebruik genomen als winkelstraat. Aanvankelijk moest de Minervalaan in de plannen van Berlage fungeren als een levendige verbindingsas tussen het Station Zuid en de aan het andere uiteinde van de laan geprojecteerde Academie van Beeldende Kunsten (werd na de oorlog het Hiltonhotel), een brandpunt van economie voor de nieuwe stadswijk. Afgaande op historische foto's bevonden zich tussen de Apollolaan en de Gerrit van der Veenstraat inderdaad winkels aan de Minervalaan.

Winkels aan Minervalaan, jaren twintig

Winkels aan de Marathonweg, 1925

Winkels aan het Olympiaplein, 1930

De begane grond van de beide straatwanden is nu deels in gebruik voor dienstverlenende bedrijven. Voor het overgrote deel bevinden zich hier woningen. Verder bevinden zich verspreid over de wijk winkel- en kleine bedrijfsruimtes op de hoeken van woningbouwblokken, bijvoorbeeld langs de Stadionkade, bij het Van Tuyl van Serooskerkenplein en aan de Olympiaweg.

Het stadsdeel wenst uitbreiding van winkelruimte tot maximaal 300 m² (vergunningvrij niet meegerekend). Hierbij gaat het om de hierboven genoemde straten. De openheid van de binnentuinen zijn op grond van de luchtfoto's die in het kader van het bestemmingsplan gemaakt zijn, nog bijna overal intact gebleven. Dat geldt ook voor de bouwblokken die aan de winkelstraten liggen. Een goed voorbeeld is blok 94 aan de Beethovenstraat.

Binnentuin van bouwblok 94 tussen Beethovenstraat en de Albrecht Dürerstraat, 1933

2011

In de Structuurvisie worden enkele straten benoemd die als gevolg van de uitrol van het centrumgebied moeten gaan functioneren als stadstraten. Het zijn straten met een overwegend verkeersgeleidende functie. Ontmoeting wordt hier volgens de opstellers van de structuurvisie bemoeilijkt door de inrichting en afwezigheid van winkels. Tot de in de structuurvisie genoemde straten behoren de Beethovenstraat, inclusief het zuidelijk deel, de Parnassusweg en de Amstelveenseweg tussen Haarlemmermeerstation en Stadionplein. In de structuurvisie is echter geen rekening gehouden met de architectuur van de straatwanden en met het feit dat de straatwanden deel uitmaken van een gesloten woningbouwblok. In de keuzenotitie van het stadsdeel die aan de herziening van het bestemmingsplan Stadion- en Beethovenbuurt voorafgaat, wordt vooral vanuit de verstedelijking van de winkelstraten naar de bestemming van de woonblokken gekeken en niet vanuit het woongenot en de beleving van de binnenhoven van de op deze binnentuinen uitkijkende woningen. Met de invoering van de Wabo kunnen ook winkels vergunningvrij aan- en uitbouwen tot 2,5 meter uit de oorspronkelijk achtergevelrooilijn realiseren en bijgebouwen tot maximaal 30 m², als deze samen niet meer dan 50% van het achtererf in beslag nemen. Per 1 januari 2011 bestaat deze mogelijkheid ook voor het geval Plan Zuid wordt aangewezen als beschermd stadgezicht.

Aan de verschillende winkelstraten waarvoor in de keuzenotitie beleid voor functiewisseling en uitbreiding is geformuleerd, staan rijks-, gemeentelijke en potentieel gemeentelijke monumenten. De reden voor aanwijzing tot monument ligt in de stedenbouwkundige en architectuurhistorische waarden van deze blokken. Het gaat om Beethovenstraat (blok 93, 114), Minervalaan (blok 69, 101, 76, 98, 85 en 87), Olympiaplein en Parnassusweg (blok 50 en 80), Marathonweg (blok 23 en 58), Amstelveenseweg (blok 17). Uitbreiding van de winkels in de binnentuin is een inbreuk op de beleving van de open ruimte van de binnenhoven en het woongenot van de bewoners die daarop uitkijken. In het bestemmingsplan zou voor het behoud van de woonkwaliteit van de binnenhoven de mogelijkheid tot uitbreiding beperkt moeten blijven tot wat aan uitbreiding van de achtergevel en bebouwing op het perceel vergunningvrij mogelijk is. De Geuzenhof aan de Beethovenstraat en de straatwanden van de Minervalaan en de Parnassusweg, de bebouwing aan het Minervaplein, de oostelijke wand van de Amstelveenseweg tussen het Haarlemmermeerstation en het Stadionplein en de bebouwing aan de Marathonweg tussen het Haarlemmermeercircuit en de Olympiaweg hebben een (potentieel) monumentale status.

Advies:

*-Beperk de winkeluitbreiding in de binnenhoven tot wat vergunningvrij mogelijk is.
-De binnentuinen vertegenwoordigen voor de woningbouwcomplexen die rijks- of (potentieel) gemeentelijk monument belangrijke stedenbouwkundige waarden. Winkeluitbreidingen van het monument in de binnentuin is niet gewenst. Bij wijziging is een monumentenvergunning als onderdeel van de omgevingsvergunning nodig.*

Colofon

De cultuurhistorische verkenning en het advies in het kader van de opstelling van het bestemmingsplan Stadion- en Beethovenbuurt is geschreven in opdracht van Stadsdeel Zuid

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Monumenten BMA
K. Westerink

Datum: 23 april 2012
Status: definitief
Redactie: Ed Slotboom (Stadsdeel Zuid)
Tekst: J. van der Werf

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.